

วิถีทางแห่งการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน*

PROMOTING AND DEVELOPING APPROACH FOR SUSTAINABLE DEMOCRACY

สุมาลี บุญเรือง

Sumalee Boonrueang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail. sumalee31130@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีทางแห่งการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นรากฐานความเป็นระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง จากการทบทวนเอกสาร งานวิจัย และทำการวิเคราะห์จากบทความต่าง ๆ สามารถวิเคราะห์วิถีทางแห่งการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนได้ 6 ประเด็น ดังต่อไปนี้ คือ 1) ความหมายของประชาธิปไตย 2) แนวคิดของประชาธิปไตย 3) ประเภทของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย 4) องค์ประกอบสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย 5) วิถีทางแห่งการส่งเสริมประชาธิปไตย และ 6) การพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืน เพื่อให้ประชาชนรักและพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเอื้อให้เกิดความสามัคคีในกลุ่มคนอันเป็นการบ่มเพาะประชาธิปไตยให้มีความยั่งยืนในสังคมด้วยความ รักและหวงแหนประเทศชาติ สืบไป

คำสำคัญ: การส่งเสริม; พัฒนา; ประชาธิปไตย

Abstract

This article aimed to study guidelines of promoting and developing the sustainable democracy as to lay down the foundation for strengthening the democracy system based on the relevant theories related documents and studies. Guideline of promoting the sustainable democracy were consisted of 6 dimensions: they were 1) the meaning of democracy, 2) the process of democracy, 3) Types of democracy, 4) Essential element of democracy, 5) the way of democracy promoting and 6) Sustainable democratic development for the people to love and local development and to be in the unity of people that also promote the sustainable democracy in the society and the nation.

Keywords: Promoting; Development; Democracy

* Received May 27, 2020; Revised July 15, 2020; Accepted August 8, 2020

บทนำ

การปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นรูปแบบการปกครองที่กำหนดให้อำนาจการบริหารมาจากเสียงส่วนใหญ่ของประชาชน ตลอดจนเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยสงบสุข ภายใต้ความเชื่อที่ว่า (ทัศนา บุญทอง, 2563) คนเราเกิดมาเท่าเทียมกัน ซึ่งจะได้รับการคุ้มครองจากรัฐตามกฎหมาย และโอกาสที่จะได้รับการบริการต่าง ๆ ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ หมายความว่า เป็นสังคมที่ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ ภราดรภาพ ถือว่าเป็นระบอบการปกครองที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้เกิดความสงบสุข ความเป็นธรรม และความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ก็ยังคงมีเหตุการณ์ที่แสดงถึงการนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้แต่ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องต่างพยายามแสวงหาช่องทางในการแก้ปัญหา แต่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้เพียงระยะสั้นๆ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ยั่งยืน

ในบทความทางวิชาการนี้ ผู้เขียนได้ทำการศึกษาประกอบไปด้วยเนื้อหา ดังต่อไปนี้

- 1) ความหมายของประชาธิปไตย
- 2) แนวคิดของประชาธิปไตย
- 3) ประเภทของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย
- 4) องค์ประกอบสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย
- 5) วิถีทางแห่งการส่งเสริมประชาธิปไตย และ
- 6) การพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืน ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ความหมายของประชาธิปไตย

นักปราชญ์เพลโต เปรียบเทียบประชาธิปไตย ซึ่งเขาเรียกว่าเป็น “การปกครองโดยถูกปกครอง” ว่าเป็นรูปแบบทางเลือกสำหรับระบอบประชาธิปไตย คณาธิปไตยและเศรษฐกิจประชาธิปไตย ถึงแม้ว่าประชาธิปไตยแบบเอเธนส์จะถือว่าการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยทางตรง แต่เดิมแล้วประชาธิปไตยแบบเอเธนส์มีลักษณะเด่นอยู่สองประการคือ ได้มีการคัดเลือกพลเมืองธรรมดาจำนวนมากเข้าสู่ระบบราชการและศาลและมีการชุมนุมกันของพลเมืองทุกชนชั้น (พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตต์), 2540)

อริสโตเติล กล่าวว่า ประชาธิปไตยเกิดขึ้นจากแนวคิดที่ว่า เสรีภาพเป็นของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน แต่เมื่อใดที่เสรีภาพถูกคุกคามโดยปราศจากเหตุผลที่ดี ประชาธิปไตยก็อาจเสื่อมถอยลงไป จนกลายเป็นการใช้อำนาจผูกขาดของคนกลุ่มน้อยได้ (จางงัก ทองประเสริฐ, 2533)

อับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ประธานาธิบดีคนที่ 16 ของสหรัฐอเมริกา กล่าวว่า ประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

บาโร (Barro) นักวิชาการด้านการเมืองของมหาวิทยาลัยระดับโลกคือ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard) ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ปัจจัยหลักๆ ที่ทำให้การเมืองการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยของแต่ละประเทศมีความแตกต่างกันซึ่งพบว่า ปัจจัยสำคัญหลักๆที่เกิดจาก การให้นิยามของคำว่า ประชาธิปไตยของแต่ละประเทศมีความแตกต่างกันและการที่หลายประเทศไม่สามารถปลูกฝัง ให้ความรู้แก่ประชาชนว่าประชาชนเป็นผู้ที่มีสิทธิและหน้าที่ในการตั้งเป็นผู้กำหนดทิศทาง ผู้ทำหน้าที่ในการปกครอง และผู้ได้รับประโยชน์จากการปกครองตามระบอบนี้ บาโรให้ความหมายที่แท้จริงของประชาธิปไตย คือระบอบการปกครองของประเทศระบอบหนึ่ง ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ ปวงชนของประเทศนั้น ๆ เป็นผู้ที่มีสิทธิในการปกครองตนเองโดยมิได้มีเป้าหมายที่จะให้ประชาชนในประเทศนั้น ๆ ทำให้ เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือผู้หนึ่งผู้ใดมีอำนาจ มีบารมี หรือมีความมั่งคั่งที่สูงขึ้น แนวคิดของบาโรสะท้อนให้เห็นว่า ความเข้าใจอย่างถ่องแท้เรื่องประชาธิปไตยจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ประเทศนั้น ๆ มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริงหรือไม่ (Barro, 1999)

การสรุปว่า ประชาธิปไตยทำให้สงบสุขและรุ่งเรือง ยังเป็นข้อถกเถียงเมื่อเทียบกับประเทศที่ปกครอง “คอมมิวนิสต์” แบบจีน เวียดนาม และเกาหลี ก็อ้างว่าเป็นประชาธิปไตย และนิยามว่าสงบสุข หรือสหรัฐอเมริกา ที่ยังเป็นปัญหาในปัจจุบันก็ถูกวิจารณ์ว่า อ้างว่าเป็นประชาธิปไตย แต่มีข้อพิพาทเรื่องสิทธิมนุษยชน หรือปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำในเชิงสังคมสูง

แนวคิดของประชาธิปไตย

จากการศึกษาความหมายของประชาธิปไตยข้างต้น ผู้เขียนได้ศึกษาและนำเสนอแนวคิดที่เป็นรากฐานของประชาธิปไตย คือ การที่บุคคล ได้รับการยอมรับนับถือ ความสำคัญของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต มีความเสมอภาคในการบริหารงานหรือแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศ เป็นสำคัญของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยมี 4 ประเด็นคือ (ทัศนาศ บุณทอง, 2563)

1) ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจในประเทศ หรือ เป็นผู้ที่มีอำนาจอธิปไตย ประชาชนจึงเป็นผู้ใช้อำนาจของตนผ่านองค์กรตัวแทนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สภาผู้แทนราษฎร หรือองค์กรของรัฐอื่น ๆ ตามหลักประชาธิปไตย ย่อมทำให้เกิดความชอบธรรมในการใช้อำนาจ

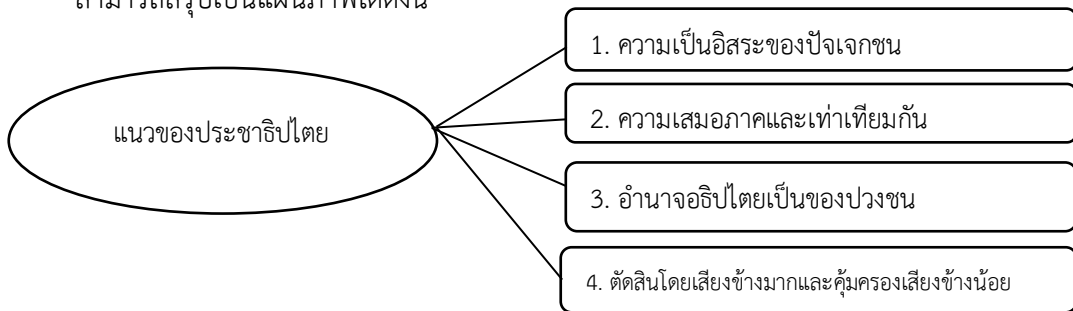
ของรัฐ เพราะรัฐ หรือผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองถือว่าเป็นผู้ใช้อำนาจที่ได้มาจากเจ้าของอธิปไตย คือประชาชน

2) ประชาชนทุกคนในประเทศไม่ว่าจะมีความแตกต่างกันในด้านสังคม ฐานะ การศึกษา แต่ทุกคนก็มีความเท่าเทียมกัน มีเสรีภาพ ความเสมอภาค เท่าเทียมกันตามกฎหมาย สาระหลักสำคัญในข้อนี้สอดคล้องกับหลักความเสมอภาค การไม่เลือกปฏิบัติ และหลักการเคารพในสิทธิของมนุษยชน

3) การบริหารงานของรัฐจะต้องใช้มิติจากเสียงข้างมากของประชาชนในประเทศ เป็นตัวตัดสิน แต่เสียงส่วนน้อยภายในรัฐนั้น ๆ ต้องได้รับความคุ้มครองและปฏิบัติอย่าง เป็นธรรม สาระหลักสำคัญข้อนี้สอดคล้องกับการเคารพสิทธิอันพึงได้รับของประชาชนในรัฐ ทุกคนอย่างเป็นธรรม

4) การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย จำเป็นต้องได้รับความยินยอมหรือเห็น พ้องจากประชาชนส่วนใหญ่ในรัฐ สาระหลักสำคัญข้อนี้สอดคล้องกับการปกครองโดยใช้ เสียงข้างมาก ในการตัดสินใจหรือการหาทางออกตามเจตนาของประชาชนส่วนใหญ่ แต่ เมื่อพิจารณาประกอบกับหลักการที่ระบุไว้ตามข้อ 3 จะเห็นได้ว่า เสียงส่วนน้อยของ ประชาชนต้องได้รับความคุ้มครองอย่างเป็นธรรมเช่นกัน

จากที่ได้กล่าวถึงแนวคิดของประชาธิปไตยโดยสรุปทั้ง 4 ข้อดังกล่าว ผู้เขียน สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงแนวของประชาธิปไตย

รูปแบบการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีหลักการที่ชัดเจน แต่รูปแบบการปกครองแบบ ประชาธิปไตยนั้นมีความหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ปัจจัยหลายๆอย่าง อาทิ ขนาดของรัฐ พื้นฐานการศึกษา ความรู้และความเข้าใจของประชาชนในรัฐหรือประเทศนั้น ๆ ภูมิหลัง ของระบอบการปกครองเดิมของรัฐหรือประเทศนั้น ๆ ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ ด้าน

สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ และแม้กระทั่งการแทรกแซงทางการเมืองการปกครองของประเทศอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องก็มีผลต่อการเลือกประเภทการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมต่อรัฐหรือประเทศนั้น ๆ ได้เช่นกัน ประเภทของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแบ่งเป็น ประเภทดังนี้ (สุพล สุยะพรหม, 2548)

1. ประชาธิปไตยทางตรง เป็นรูปแบบการปกครองโดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมกับการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ได้โดยตรง โดยไม่ต้องอาศัยผู้ทำหน้าที่แทนตน อีกทั้งประชาธิปไตยทางตรงยังเป็นเพียงรูปแบบที่ไม่ค่อยแพร่หลายนัก เพราะรูปแบบการปกครองดังกล่าวจะเหมาะสมกับชุมชนขนาดเล็กเท่านั้น ปัจจุบันนี้ ประชาธิปไตยทางตรงที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่สุดก็น่าจะเป็นประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ประชาชนผู้มีสิทธิลงคะแนนสามารถลงประชามติในเรื่องนั้น ๆ ได้โดยตรง ในบางประเทศประชาธิปไตยทางตรงอาจกระทำผ่านการลงประชามติในเรื่องการออกกฎหมายสำคัญที่มีผลกระทบสูง และการถอดถอนผู้ได้รับเลือกตั้งหรือถอดถอนประธานาธิบดีหรือนายกรัฐมนตรี

2. ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน เป็นระบบที่ให้ประชาชนออกเสียงเลือกตัวแทนตนไปทำหน้าที่แทนตน กรณีมีผู้สมัครเพื่อรับเลือกตั้งมากกว่าหนึ่งคน กลไกที่ใช้กันเป็นสากลก็คือการใช้ระบบเสียงข้างมาก ข้อแตกต่างในแต่ละประเทศ หรือในแต่ละยุคสมัยนั้น มักเป็นเรื่องของการใช้ระบบเสียงข้างมาก ข้อแตกต่างในแต่ละประเทศ หรือในแต่ละยุคสมัยนั้น มักเป็นเรื่องของการกำหนดเขตเลือกตั้ง ดังที่ประเทศไทยเองก็มีการใช้เขตเลือกตั้งแตกต่างกันไปตามยุคสมัยตามแต่ที่จะกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งแต่ละฉบับ แต่ประชาชนผู้ไปทำการเลือกตั้งผู้แทนมักลืมนึกไปเสมอว่า ผู้แทนที่ตนเลือกมานั้น ย่อมมีเสรีภาพในการตัดสินใจของตนเองและเลือกวิธีการดำเนินการต่าง ๆ ได้ตามที่เขาเห็นชอบหรือพอใจจึงมักปรากฏเสมอว่าภายหลังจากได้รับเลือกตั้งแล้ว ผู้แทนมักจะไม่กระทำการเป็นผู้แทนของกลุ่มบุคคลที่เลือกตนเข้ามาอีก หากแต่กระทำไปตามความคิดเห็นของตนเองเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นที่มาของปัญหาคอร์รัปชันอย่างหนึ่ง ซึ่งส่วนนี้จะถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญและกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งแต่ละฉบับ ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนจำแนกได้ 3 ประเภทดังนี้ (วิศาล ศรีมหาวโร, 2554)

2.1 ระบบรัฐสภาอังกฤษนำหลักการแบ่งแยกอำนาจมาใช้แบบไม่เด็ดขาด กล่าวคือ ให้มีการเชื่อมโยงอำนาจหรือการประนีประนอมอำนาจระหว่างสถาบันนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร และฝ่ายบริหารส่วนใหญ่ต้องมาจากฝ่ายนิติบัญญัติ หัวหน้าฝ่ายบริหารมาจากการเลือกตั้งทางอ้อมและมีฝ่ายตุลาการเป็นอิสระจากรัฐสภา ระบบรัฐสภาอังกฤษนี้ถือว่ารัฐสภาอันเป็นสถาบันนิติบัญญัติมีอำนาจสูงสุด (อมร จันทรสุมบูรณ์, 2523)

2.2 ระบบประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา รัฐสภามีอำนาจหน้าที่ในการออกกฎหมาย แต่ไม่มีอำนาจควบคุมฝ่ายบริหารโดยการลงมติไม่ไว้วางใจอย่างระบบรัฐสภาอังกฤษ แต่มีอำนาจอย่างอื่นในการตรวจสอบและดุลอำนาจไม่ให้ประธานาธิบดีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารมีอำนาจมากเกินไป คืออำนาจในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยประธานาธิบดีไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง เพราะการประกาศใช้ทบัญญัติที่แก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญไม่ต้องให้ประธานาธิบดีลงนาม อันเป็นผลให้รัฐสภาสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของตัวเอง ฝ่ายบริหารและของฝ่ายตุลาการได้ อำนาจในการเลือกตั้งประธานาธิบดีและรองประธานาธิบดีในกรณีที่ไม่ผู้สมัครคนใดได้เสียงข้างมากของคณะผู้เลือกตั้ง โดยสภาผู้แทนราษฎรจะทำหน้าที่เลือกประธานาธิบดี และวุฒิสภาเลือกรองประธานาธิบดี อำนาจในการถอดถอนประธานาธิบดี ในกรณีที่ประธานาธิบดีกระทำความผิดอาญาอย่างร้ายแรง หรือทรยศต่อชาติ โดยสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ไต่สวนแล้วฟ้องร้องไปยังวุฒิสภาซึ่งจะเป็นผู้ตัดสิน

2.3 ระบบกึ่งประธานาธิบดี (Semi-presidential system) ระบบกึ่งประธานาธิบดีแบบสหรัฐอเมริกา ใช้แนวคิดการมีผู้นำคนเดียวของสหรัฐอเมริกามาใช้ควบคู่กับระบบรัฐสภาตามแนวคิดของอังกฤษ ซึ่งได้รับการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน มีอำนาจลงนามกฎหมายและกฤษฎีกา มีอำนาจยับยั้งกฎหมายและกฤษฎีกาได้ โดยการปฏิเสธการลงนาม และมีสิทธิในการยุบสภาเป็นอภิสิทธิ์ส่วนตัวของประธานาธิบดีรัฐบาลไม่อาจขัดขวางได้ อำนาจในการขอให้ประชาชนออกเสียงแสดงประชามติทั้งในกรณีที่เกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญ เช่น ในร่างกฎหมายทั้งหลายที่เกี่ยวกับจัดระเบียบอำนาจต่าง ๆ ข้อตกลงแห่งประชาคมหรือสนธิสัญญา ทั้งยังมีอำนาจลงมติไม่ไว้วางใจคณะรัฐบาลด้วย แต่ขณะเดียวกันประธานาธิบดีก็มีอำนาจยุบสภาผู้แทนราษฎรได้เช่นกัน ส่วนอำนาจตุลาการนั้น ศาลมีอำนาจตุลาการและแยกเป็นอิสระจากอำนาจทุกฝ่าย (จรรณู สุภาพ, 2531)

3. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory democracy) เป็นระบบที่สำคัญระบบหนึ่งของการปกครองในระบบประชาธิปไตย ซึ่งนิยมใช้กันแพร่หลายในประเทศที่พัฒนาทางการเมืองมีความเจริญก้าวหน้า เช่น ในยุโรป และสหรัฐอเมริกา เพื่อแก้ไขปัญหาจุดอ่อนของระบอบประชาธิปไตยทางอ้อมหรือโดยตัวแทน ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญไม่เฉพาะแต่การเลือกตั้งตัวแทนให้ปฏิบัติหน้าที่แทนตนทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของประชาชนอีกด้วย การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีความสำคัญในการสร้างประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนและส่งเสริมธรรมาภิบาล ตลอดจนการ

บริหารงาน หากการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นเพียงใดก็จะช่วยให้มีการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารและทำให้ผู้บริหารมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็น การป้องกันนักการเมืองจากการกำหนดนโยบายที่ไม่เหมาะสมกับสังคมนั้น ๆ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการสร้างความมั่นใจว่าเสียงของประชาชนจะมีคนรับฟัง รวมทั้งความต้องการหรือความปรารถนาของประชาชนก็จะได้รับการตอบสนอง (ถวิลวดี บุรีกุล, 2547)

ดังนั้น จึงเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนว่า ในปัจจุบันประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนที่ผสมผสานกับประชาธิปไตยโดยแบบมีส่วนร่วมเป็นที่นิยมนำมาเป็นรูปแบบของการเมือง การปกครองทั่วโลก เพราะกล่าวกันว่า เป็นรูปแบบที่ตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศมากที่สุด เพราะสามารถยืนยันเจตนารมณ์ของเจ้าของอำนาจอธิปไตยได้เป็นอย่างดี

องค์ประกอบสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย

จากการวิเคราะห์เอกสารทางวิชาการของบุคคลที่มีชื่อเสียงและหน่วยงานที่เชื่อถือได้สามารถกล่าวได้ว่า รัฐหรือประเทศที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบหลักๆ 5 ประการคือ 1) หลักพื้นฐานแห่งเสรีภาพและสิทธิของปวงชน 2) การจัดให้มีการเลือกตั้ง 3) หลักนิติธรรม 4) หลักการแบ่งแยกอำนาจ และ 5) หลักการแสดงออกซึ่งความเห็นทางสาธารณะและเสรีภาพของสื่อ โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. **หลักพื้นฐานแห่งเสรีภาพและสิทธิของปวงชน** ซึ่งนับได้ว่าสิทธิของมนุษยชนเป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญที่สุดของระบอบประชาธิปไตย นักประชาธิปไตยต้นแบบได้กล่าวไว้เสมอว่า ระบบที่เรียกว่าประชาธิปไตยนั้น สิทธิของมนุษย์เป็นฐานรากที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะในบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยเท่านั้นที่จะส่งเสริมให้มนุษย์ได้รับสิทธิอันชอบธรรมที่ตนพึงได้รับ อาทิสิทธิในการมีส่วนร่วม หรือ แสดงความเห็นเกี่ยวกับกฎหมายและข้อบังคับต่าง ๆ ที่จะใช้ในการปกครอง (Becker & Raveloson, 2008)

2. **การจัดให้มีการเลือกตั้ง** เพราะการเลือกตั้งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่เป็นเสาหลักของประชาธิปไตย รัฐที่ใช้ระบอบประชาธิปไตยในการปกครองประเทศจึงต้องมีการบัญญัติกฎหมายและองค์กรที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการการเลือกตั้งไว้ให้ชัดเจน นอกจากนั้นยังต้องมีบทบัญญัติอื่น ๆ เกี่ยวกับการเลือกตั้งให้ครอบคลุมเช่น จำนวนของผู้แทนประชาชนที่มาจาก การเลือกตั้ง วิธีการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง กติกาในกระบวนการเลือกตั้ง การจัดสรรผู้แทนที่มาจาก การเลือกตั้งสามารถทำได้หลากหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับ

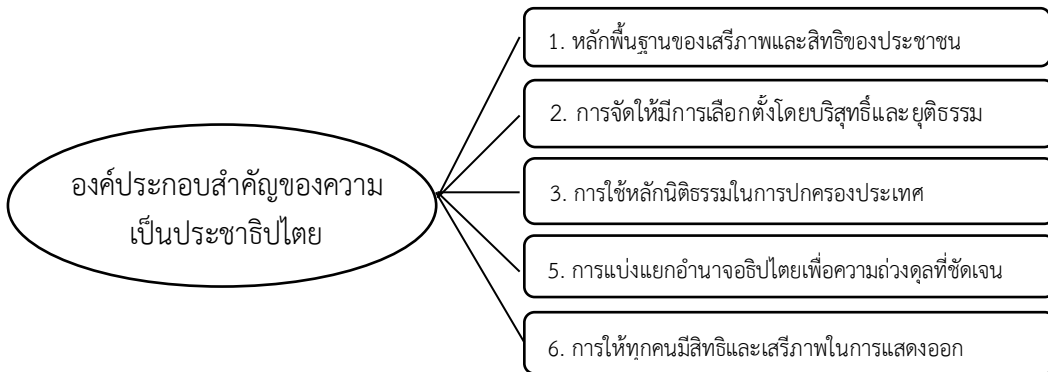
ระบบที่กำหนดขึ้นโดยรัฐหรือประเทศนั้น ๆ และขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม ลักษณะทางสังคม และบรรยากาศทางการเมืองของประเทศนั้น ๆ (Meyer, 2011)

3. หลักนิติธรรม (rule of law) กล่าวคือหลักการปกครองโดยกฎหมาย หรือเรียกว่า หลักนิติธรรม เกณฑ์บ่งชี้ความเป็นระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญข้อหนึ่งคือ รัฐหรือประเทศนั้น ๆ ต้องปกครองด้วยกฎหมาย มิใช่ปกครองด้วย บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่สามารถกระทำการสิ่งใดตามความเห็นชอบของตน เพราะความสงบสุข ความเป็นระเบียบ การมีกติกาในการใช้ชีวิตในสังคมต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ประเภทใดประเภทหนึ่ง เช่น เกณฑ์ตามจารีต เกณฑ์ทางศีลธรรม เกณฑ์ทางศาสนา และที่สำคัญสูงสุดคือเกณฑ์ตามกฎหมาย

4. หลักการแบ่งแยกอำนาจ เป็นที่ยอมรับกันว่าอำนาจในระบอบประชาธิปไตยมี 3 ประการคือ อำนาจนิติบัญญัติ คืออำนาจในการตรากฎหมาย ออกประกาศ และถอดถอนกฎหมาย อำนาจในการใช้กฎหมาย คืออำนาจของฝ่ายบริหารในการบังคับใช้กฎหมาย และนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล และ อำนาจตุลาการ คืออำนาจในการตัดสินตามขอบเขตที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ถือว่าเป็นอำนาจในการใช้กฎหมายในการตัดสิน โดยให้องค์กรเหล่านี้ตรวจสอบและถ่วงดุลกันและกัน เพื่อมิให้รัฐมีอำนาจเด็ดขาด (สมยศ เชื้อไทย, 2550)

5. หลักการแสดงออกซึ่งความเห็นทางสาธารณะและเสรีภาพของสื่อ เนื่องด้วยเสรีภาพในการแสดงออกเป็นสิทธิของประชาชนภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย ตามปฏิญญาสากลสิทธิมนุษยชน หัวข้อที่ 19 ที่ระบุไว้ว่า “ทุกคนมีสิทธิอย่างเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และแสดงออก ซึ่งสิทธิดังกล่าวรวมถึงเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็นโดยปราศจากการแทรกแซง เสรีภาพในการแสวงหา ได้รับ เข้าถึง และถ่ายทอดความคิดเห็นหรือข้อวิพากษ์ข่าวสารผ่านสื่อใด ๆ โดยไม่จำกัดพรมแดน” (บุบผา เมฆศรีทองคำ, 2563) แสดงความเห็นตลอดจนการวิพากษ์ ถือว่าเป็นเครื่องมือถ่วงดุลและควบคุมอำนาจของฝ่ายปกครอง (Meyer, 2011)

จึงกล่าวโดยปราศจากข้อสงสัยว่า นักวิชาการทางด้านการเมืองการปกครองต่างยอมรับถึงองค์ประกอบพื้นฐานของความเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ผู้เขียนสามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 2 แสดงองค์ประกอบพื้นฐานของความเป็นประชาธิปไตย

วิถีทางแห่งการส่งเสริมประชาธิปไตย

จากการศึกษาถึงองค์ประกอบของความเป็นประชาธิปไตยดังกล่าวข้างต้น จึงจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจถึงวิถีทางแห่งการได้มาซึ่งประชาธิปไตย โดยการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วย 4 ประการได้แก่

1. ระบบการปกครองที่คัดเลือกและเปลี่ยนรัฐบาลผ่านการเลือกตั้งที่เสรีและยุติธรรม โดยประชาชนในรัฐหรือประเทศใช้ดุลพินิจและเหตุผลในการเลือกผู้นำและทำให้ผู้นำต้องรับผิดชอบต่อนโยบายและการดำเนินงาน ในระบอบประชาธิปไตยนี้ประชาชนคือรัฐ และเป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองในรูปแบบที่สูงสุด

2. การมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัวทั้งในการเมืองและในชีวิตพลเมืองของประชาชน ในฐานะพลเมือง บทบาทหลักของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยคือ การมีส่วนร่วมตามสิทธิหน้าที่ของพลเมืองต้องมีต้องรับทราบเรื่องสาธารณะ ต้องติดตามและประเมินการทำหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองและตัวแทนของผู้นำว่ามีการใช้อำนาจอย่างไร ผลของการใช้อำนาจปกครองก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะหรือไม่ (วิศาล ศรีมหาวโร, 2554)

3. การมีนโยบาย ระบบ และกลไกในการปกป้องสิทธิมนุษยชนของพลเมืองทุกคน ในระบอบประชาธิปไตย พลเมืองมีสิทธิพื้นฐานที่รัฐไม่สามารถละเมิดได้ เช่น สิทธิในการเชื่อ ในการพูด การเขียน ในการคิด ในการนับถือศาสนา ในการสื่อสาร ในการรวมกลุ่มหรือเป็นสมาชิก การชุมนุม และการประท้วงการกระทำของรัฐบาล (Meyer, 2011)

4. หลักกฎหมาย ทั้งตัวกฎหมายและกระบวนการ ถูกนำมาใช้อย่างเท่าเทียมกัน สำหรับพลเมืองทุกคน ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบบที่ปกครองโดยกฎหมายที่ประกาศใช้

ต้องมีหลักการปกป้องสิทธิของพลเมือง ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อย กำหนดขอบเขตอำนาจของรัฐบาล (ทัศนาศา บัญทอง, 2563)

ดังนั้น เมื่อปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว จึงต้องคำนึงถึงวิธีการได้มาซึ่งอำนาจการปกครอง เพราะวิถีแห่งประชาธิปไตยนั้น อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน จึงต้องให้ปวงชนทั้งหมดยินยอมยกอำนาจนั้นให้แก่ผู้แทนของปวงชน ซึ่งต้องเป็นไปอย่างสันติ ผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ที่ส่งเสริมให้ปวงชนมีความตื่นตัวที่จะเข้าร่วมกระบวนการทางการเมืองการปกครองในรัฐของตน โดยดำเนินการอย่างมีกฎหมายคุ้มครองและเป็นไปด้วยความเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติและคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

การพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืน

ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2475 แต่วิวัฒนาการของประชาธิปไตยในประเทศไทยยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ดังเช่นคำกล่าวของ อานันท์ ปันยารชุน นายกรัฐมนตรีคนที่ 18 ของประเทศไทยที่ว่า ประชาธิปไตยในประเทศไทยยังมีความเปราะบาง ประชาชนทุกคนในประเทศจึงควรมีส่วนร่วมในการทำให้ประชาธิปไตยไปถึงจุดธำรงไว้ซึ่งประชาธิปไตยที่ยั่งยืน (อานันท์ ปันยารชุน, 2563) สามารถสรุปได้ว่า แนวทางในการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทยให้มีความยั่งยืนนั้น มีดังนี้ (ทัศนาศา บัญทอง, 2563)

1. สร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติ แก่ประชาชนทุกระดับ ในการเรียนรู้และฝึกฝนทักษะการเข้ามีส่วนร่วม ในการกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง ซึ่งประชาชนจะต้องเป็นตัวของตัวเอง ไม่ถูกอิทธิพลครอบงำ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้ต้องได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปฐมวัยและพัฒนาให้มีความลึกซึ้งมากขึ้นในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ดังนั้นสถาบันศึกษาทุกระดับถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการกล่อมเกลาเด็กและเยาวชนไทยให้เข้าใจและมีทัศนคติที่ถูกต้องเรื่องประชาธิปไตย การเผยแพร่ความรู้ในกลุ่มประชาชนทั่วไปถือว่าเป็นกิจกรรมที่ต้องทำควบคู่กันไป เพราะในหลักการของประชาธิปไตย ประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของสิทธิ เป็นเจ้าของอำนาจในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งหรือเลือกคนที่จะทำหน้าที่แทนตน ดังนั้นในฐานะเจ้าของคะแนนเสียง จึงควรมีความรู้ว่า ตนเองมีหน้าที่รับผิดชอบตามสิทธิความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การเสริมสร้างเพื่อความเป็นพลเมือง จะต้องให้ความสำคัญแก่ประชาชนในการแสดงออกการมีส่วนร่วมทางการเมือง และต้องให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักการกระบวนการทางประชาธิปไตยและการรู้เท่าทันการเมือง เพื่อให้ประชาชนสามารถพัฒนา

ทักษะในการมีส่วนร่วมทางการเมืองเข้าใจบทบาทสถานภาพและความสำคัญของสถาบันทางการเมืองและเป็นผู้คนที่ตื่นรู้ทางการเมือง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับ การเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนทราบถึงความต้องการของตนเองและการบริหารประเทศของผู้นำอยู่ในสายตาประชาชน ประชาชนสามารถตรวจการทำงานของผู้บริหารประเทศได้ การปลูกฝังการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยควรกล่อมเกลาดังแต่สถาบันครอบครัว โรงเรียน และชุมชน โดยบูรณาการเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และฝึกจนเป็นปกติวิสัยซึ่งจะมีผลทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนทางการเมืองและมีความรู้สึกรักและหวงแหนชุมชน ท้องถิ่น เพื่อซึมซับจิตวิญญาณในความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และสิทธิหน้าที่ความเป็นพลเมืองของประเทศ เพื่อปลูกฝังความยั่งยืนของประชาธิปไตยลงไปในตัวบุคคล

3. ผู้บริหารประเทศต้องยึดหลักคุณธรรมทางการเมือง ความยั่งยืนของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ไม่ได้อยู่ที่การยึดเสียงข้างมากว่าเป็นฝ่ายถูกต้อง (majority rule) หรือมีสิทธิและอำนาจในการลิดรอนสิทธิเสรีภาพของเสียงส่วนน้อย เพราะการกระทำดังกล่าวอาจจะทำให้เสียงส่วนน้อยได้รับผลกระทบ นำมาซึ่งความไม่สงบสุขของประเทศได้ โดยผู้บริหารประเทศต้องมีการส่งเสริมฉันทามติ ความเห็นพ้องเพื่อที่สร้างสมดุล ยอมรับความแตกต่างของกันและกัน ความหลากหลายด้านความรู้สึกนึกคิด และการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น

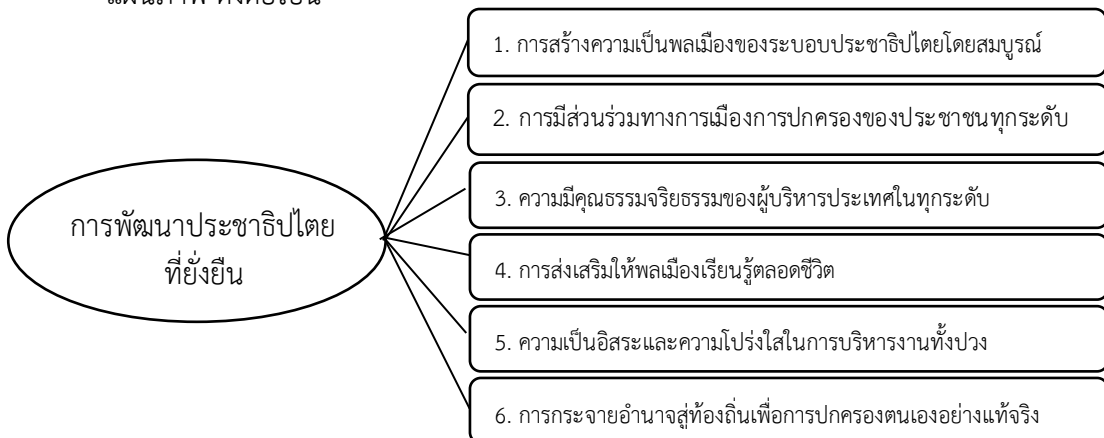
4. ส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต อาทิเช่น ทุกคน มีสิทธิในการเข้าถึงการศึกษาได้อย่างเป็นธรรม ทั้งกลุ่มเยาวชนหรือบุคคลที่ไม่มีที่อยู่อาศัยแน่นอน การศึกษาต้องเปิดโอกาสสำหรับบุคคลทุกช่วงอายุ และทุกสถานะ เพราะเมื่อบุคคลได้รับการศึกษาที่ดีมีคุณภาพ ความสามารถในการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจในการแก้ปัญหา ก็จะเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น การที่จะทำให้ประชาธิปไตยมีความยั่งยืนได้นั้น ขึ้นอยู่กับความมีเหตุมีผลของประชาชนทุกระดับ การวิเคราะห์ สื่อสาร การถ่ายทอดข้อมูลต่าง ๆ ต้องใช้เหตุผลประกอบเสมอ การศึกษาจะช่วยให้ประชาชนมีทักษะในการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่เป็นจริง ตัดสินใจได้ว่าข้อมูลใดเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ แยกแยะข้อมูลเท็จได้ การที่พลเมืองของประเทศฝึกใช้เหตุผลในการตัดสินใจปัญหา ก็จะเป็นการสร้างวัฒนธรรมของประเทศ ซึ่งจะสนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนของการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้

5. ความรับผิดชอบต่อสาธารณะและความโปร่งใส สถาบันของรัฐ หรือผู้บริหารต้องรับผิดชอบต่อภาระกระทำของตน นอกจากจะต้องรับผิดชอบในการทำงานเพื่อประโยชน์

ของประชาชนแล้ว ยังต้องรับผิดชอบต่อฝ่ายตุลาการที่มีความเป็นอิสระ และรับผิดชอบต่อสถาบันกลางอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ในการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล รับผิดชอบต่อสาธารณะและความโปร่งใส เพื่อคุ้มครองประชาชนให้ได้รับประโยชน์จากนโยบายที่แท้จริง ป้องกันการตกอยู่ในภาวะสุ่มเสี่ยงต่อการสูญเสียผลประโยชน์ที่ตนพึงได้รับ (พระอโณทัย กตปุณโญ, 2563)

6. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง หมายถึง การมอบอำนาจให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อการปกครองตนเอง เพื่อไม่ให้อำนาจกระจุกอยู่ที่ส่วนกลางเพียงอย่างเดียว เป้าหมายที่แท้จริงของการกระจายอำนาจคือ ทำให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้รับการตอบสนองความต้องการได้อย่างเหมาะสมตามสิทธิอันพึงได้รับ ผลต่อการกระจายทรัพยากร การพัฒนาสาธารณสุข โภค การพัฒนาการคมนาคม การพัฒนาสุขภาพ และการพัฒนาการศึกษา ทำให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้รับโอกาสในการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการประชาธิปไตย มองภาพประชาธิปไตยเป็นเรื่องใกล้ตัว และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันได้อย่างกลมกลืน

จากการที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืนในข้างต้นนี้ ทำให้เห็นชัดเจนว่า ประชาธิปไตยจึงเป็นระบอบการปกครองที่ต้องการการพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง และวิถีทางแห่งการพัฒนานั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการที่สามารถสรุปลงในแผนภาพ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 แสดงการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืน

สรุป

การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย แม้ว่าจะมีผู้กล่าวว่าเป็นรูปแบบการปกครองรัฐในอุดมคติ ที่จะทำให้เกิดความเสมอภาค ความเท่าเทียมกัน ไม่แบ่งแยกชนชั้น

และเป็นรูปแบบที่ทำให้ปวงชนเกิดความสงบสุขมากที่สุด แต่กระนั้นปัจจุบันนี้มีผู้ยอมรับกันมากกว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่เลวร้ายที่สุดเงื่อนไขที่สำคัญของการปกครองตามระบอบนี้คือ ปวงชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจ (นพพล ชุกกลีน, 2563) ใช้อำนาจและได้รับผลประโยชน์จากอำนาจนั้น ๆ ต้องมีความเข้าใจอย่างแท้จริงว่าการเป็นประชาธิปไตยคืออะไรและอย่างไร การพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องสำคัญที่แต่ละบุคคลต้องตระหนัก และกระทำอย่างจริงจัง การส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนของรัฐ เป็นอีกภารกิจหนึ่งสำหรับผู้บริหารประเทศ เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยและการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเริ่มต้นจากการปลูกฝังในระบบการศึกษาเพื่อให้ประชาชนในทุกพื้นที่ มีความรู้ที่แท้จริงเรื่องประชาธิปไตย พัฒนาการรวมตัวของภาคประชาสังคมให้มีความเข้มแข็ง วางระบบการปกครองเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแสดงความคิดเห็น ผลักดันการออกนโยบายสาธารณะ ออกกฎหมายเพื่อการกระจายอำนาจการปกครอง ทั้งนี้เพื่อให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการประชาธิปไตย ปัจจัยที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งคือ ภาครัฐที่ทำหน้าที่โดยตรงในการบริหารประเทศต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของความโปร่งใส ความมีคุณธรรมจริยธรรม ความซื่อตรง ความโปร่งใส การยอมรับอำนาจตัดสินใจของฝ่ายตุลาการ การเคารพในความแตกต่างของปวงชน การเคารพในการแสดงออกทางเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อกฎหมายภายใต้ขอบเขตที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลอื่น ๆ หรือสังคมหรือที่เรียกว่าการมองต่างมุมสิ่งเหล่านี้ จะปิดช่องว่างระหว่างภาครัฐและปวงชน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืนอันมีผลทำให้สังคมบังเกิดความสงบสุขและมีความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- จรูญ สุภาพ. (2531). *การเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2533). *ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อความเข้มแข็งและเป็นสุขในสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- ทัศนาศ บุญทอง. (2563). *ประชาธิปไตย : แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2563, จาก http://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=8876.

- นพพล ชุกกลีน. (2563). *แนวทางประชาธิปไตยที่เหมาะสมในทัศนะผู้เขียน*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2563. จาก http://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=9645.
- บุพผา เมฆศรีทองคำ. (2563). *เสรีภาพของสื่อ: การจัดอันดับขององค์กรสื่อนานาชาติ*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2563, จาก https://www.bu.ac.th/knowledge_center/executive_journal/july_sep_11/pdf/aw33.pdf.
- พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต). (2540). *ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- พระอโณทัย กตปุณโญ. (2563). การส่งเสริมจิตสำนึกการเมืองภาคพลเมืองเพื่อการพัฒนา ระบบประชาธิปไตยของประชาชน อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 9(1), 47-58.
- วิศาล ศรีมหาวโร. (2554). ประชาธิปไตยแบบตัวแทน : ปัญหาอุปสรรคและตัวแบบ ทางเลือกการพัฒนาการเมืองไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 3(2), 55-92.
- สมยศ เชื้อไทย. (2550). *หลักกฎหมายมหาชนเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: วิทยุชน.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2557). *การพัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สุรพล สุขะพรหม. (2548). *การเมืองกับการปกครองของไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อมร จันทรสมบุรณ์. (2523). *กฎหมายปกครอง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อานันท์ ปันยารชุน. (2563). *สู่บริบทใหม่ของประเทศไทยด้วยธรรมาภิบาลในระบอบประชาธิปไตย สัมมนาวิชาการธนาคารแห่งประเทศไทยประจำปี 2558*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.pier.or.th/wpcontent/uploads/2015/09/Democratic-Governance-A-New-Normal-to-Strive-For.pdf>.
- Barro, R. J. (1999). Determinants of democracy. *Journal of Political Economy*, 107(S6), 158-183.

- Becker, P. & Raveloson. J.A. (2008). *What Is Democracy?*. German: September.
- Meyer, M. (2011). *Democracy Reporting International (DRI)*. International consensus: Essential elements of democracy. The Office for the Promotion of Parliamentary Democracy of the European Parliament.